

Erdőgazdálkodás, természetvédelem

A természet valamennyi megnyilvánulása önmagában érték. Az erdő – mint a mi éghajlati övünk alatt szerveződő legmagasabb rendű életközösség – ezt az értéket hatványozottan hordozza. Az erdőben élő, az erdőt alkotó élőlények védelme, fennmaradása elválaszthatatlan az erdőben folyó gazdálkodástól. Mind az erdőgazdálkodás módszere, eszköze, rendszere, mind pedig a természetvédelem megfogalmazása, célja az elmúlt évtizedekben jelentősen változott, s jutott el a mai állapothoz. Nem magyar sajátosság, de mindenképpen kiemelendő, hogy a hazai természetvédelem első jelentős területei, eredményei kimondottan az erdőkhöz, az erdőgazdálkodáshoz kapcsolódnak.

Magyarországon a természetvédelem szempontjából az első fontos rendelkezés az 1879. évi erdőtörvény véderdőkre vonatkozó előírása volt. A véderdőknek minősülő állományokat ugyanis nem lehetett kiirtani, tarra vágni, és ott a talajt és a növényeket károsító erdei legeltetést bevezetni. Ezzel mintegy félmillió kh (kb. háromszázezer hektár) erdő fennmaradását és viszonylagos háborítatlanságát biztosították. Az egyre intenzívebbé váló erdőgazdálkodásból (és természetesen a túlzott legeltetésből) kivették a szélsőséges termőhelyeken álló értékes fajú, -genetikai tulajdonságú állományokat. Ugyanakkor a faternyészet felső határán lévő erdők, havasi legelők, sziklacsoportok és egyéb erdőkhöz kapcsolódó természeti képződmények változtatás nélküli fennmaradását is biztosították. A növényzet megtartásával pedig lehetőséget adtak az ott élő állatvilág biotópjának a megőzésére.

A véderdőkre államilag jóváhagyott, ellenőrzött üzemterveket kellett készíteni, így a bennük folyó gazdálkodást mindenképpen fokozott figyelem kísérte. Az üzemtervezések, az üzemtervi előírások ugyanakkor lehetőséget adtak a XIX. század végén kibontakozó természetvédelmi célok érvényesítéséhez.

A magyarországi természetvédelem bejárta azt az utat, ami az egyes veszélyeztetett állat- és növényfajok megőzésének felvetésétől az élőhelyek, területek védelmén keresztül a mai, a biodiverzitás fenntartásának szorgalmazásáig vezetett. Ezen az úton ismételten és elkerülhetetlenül az erdők, az erdei élőlények kérdése az elsők között szerepelt.

A növény- és állatfajok megőrzése tett első lépések közül csak néhány eseményt említünk meg.

A Magas-Tátrában a ritkuló, egyre kevésbé megőrizhető cirbolyafejnyő fennmaradásának érdekében már 1882-ben intézkedések történtek.

Az első, az állatfajok védelmével foglalkozó, 1901-ben kelt földművelésügyi miniszteri rendelet néhány emlősfajra és 132 madárfajra mondta ki a védelmet. A madarak faji védelme ekkor még nem terjedt ki az élőhelyek megóvására, de mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy például a harkályféléket nem lehet a fák, az erdők nélkül megvédeni.

A mai, modern értelemben vett természetvédelmi összeírásra hazánkban először 1900-ban, később 1909-ben került sor. Előbb az államerdészeti szervek, majd pedig a törvényhatóságok, egyesületek is megmozdultak a Földművelésügyi Minisztérium felhívására, és több mint ezer természeti-kultúrtörténeti értéket javasoltak védelemre. Közöttük nemcsak nevezetes fák, hanem „őserdőrészletek”, „olyan erdőrészletek, amelyek a fanemek különleges elegye folytán érdekes és fenntartásra érdemesek” és „olyan erdőrészletek, amelyek a növényzetük miatt tudományosan érdekesek” is szerepeltek. Ezek kimondottan természetvédelmi törvénnyel vagy -rendelettel történő védelmére az első világháború előtt azonban nem került sor. Mégis jó néhány erdőrészletet – a Magas-Tátrától Deliblátig – üzemtervi előírásokkal vettek oltalomba, s mondták ki rájuk az „örök időkre fenntartandó” kitélt. Ugyanakkor az első természetvédelmi kezdeményezések világossá tették, hogy Magyarországon az intézményes természetvédelem leginkább az államerdészeti keretbe illeszthető be.

Az első világháború után, az ország erdészetének újjászervezése idején, ezt az 1923. évi XVIII. tc.-ben ki is mondták. Az erdészeti igazgatásról intézkedő törvény a természetvédelmi kérdéseket az erdőigazgatóságok igazgatási és gazdasági ügyei közé sorolta. Később, 1935-ben a természetvédelemről szóló rendelkezések szintén az erdőtörvénnyel együtt jelentek meg, s született meg az 1935:IV.tc. „az erdőkről és a természetvédelemről”.

A természetvédelmi törvény megalkotásának idejére a természetvédelem céljainak, feladatainak elméleti fejlődése Magyarországon túljutott az egyes növény-, főleg pedig állatfajok megóvásának elsődlegességén. Azokat nem elhanyagolva (hiszen a két világháború közötti vadászati rendeletek egyre inkább a korábban vadászott ragadozók és egyéb ritkuló állatfajok védelmét mondták ki), az élőhelyek és az értékes területek fenntartásának követelményeit próbálták meg biztosítani. Az 1935. évi törvény erre lehetőséget adott, s a lehetőséggel újra leginkább az erdészek éltek. Példaképpen említjük meg az első törvényesen védett területet, az 1939-ben oltalomba vett debreceni Nagyerdőt (annak egy részét), vagy a nagyobb kiterjedésűeket, a Kárpátalján kijelölt őserdőket. Ugyanezen időszak alatt kerültek be a törvény alapján felfektetett termé-

szetvédelmi törzkönyvbe a korábban üzemtervi előírásokkal védett erdők, többek között az ásothalmi erdő egy része is.

A természetvédelmi törvény végrehajtásában az erdészet időbeli és térbeli (kiterjedésbeli) elsődlegességét csak részben magyarázhatjuk a korábbi természetvédelmi szempontokból, nevezetesen eseményekből, történésekből, netalán az 1938-ban életre hívott Országos Természetvédelmi Tanács első elnökének és titkárának erdőmérnök voltával. Sokkal inkább arra kell gondolnunk, hogy az erdők külterjes hasznosítást jelentenek, s ott a gazdálkodás korlátozását (különösen a kárpátaljai kincstári erdőkben) viszonylag könnyen meg lehetett valósítani. A gazdasági tevékenység alárendelése egy külső, például védelmi szempontnak ekkor még igen-igen újszerű volt, ezért kevesen is értették meg, még kevesebben voltak hajlandók figyelembe venni.

Vissza kell térnünk az élőhelyek védelmére. A korszak jelentős eredményének számított a vízimadár-élőhelyek közül például a szegedi Fehértó egy részének oltalom alá helyezése. Egy másik kimondottan erdészeti példa viszont azt mutatja, hogy az élőhelyek védelmének vannak korlátai, illetve az élőhelyeken kívül a fajok törvényben biztosított kímélete is szükséges.

A Zempléni-hegységben, Regéc község határában 1941-ben mintegy 85 hektárnyi erdőt nyilvánítottak védetté az ott fészkelő szirti sas megóvása érdekében. Az erdőtulajdonos hozzájárult az erdő használatának korlátozásához, sőt az őriztetéséhez is. Igen ám, de a saspár a következő évben nem a védett erdőrészen fészkel, így az erdő védettségének indoka megszűnt – s nem lehetett az egész Zempléni-hegységben egy sasfészkek miatt az erdőgazdálkodást korlátozni. Tehát kell az élőhelyeket oltalmazni, de szükség van az egyes fajok védelmére is.

A második világháború után időbe telt, amíg a hazai természetvédelem újjászerveződött. Továbbra is megmaradt az erdészeti szervezethez való kötöttsége, s továbbra is fő szempontnak számított, hogy a védettség kimondásával lehetőleg ne zavarják a (mező- és erdő)gazdasági termelést. Így került sor több botanikus kert vagy kastélypark, tényleg jelentős élőfagyűjtemény oltalomba vételére. Ugyanakkor a korábban nem üzemtervezett erdők feltárásával, üzemtervezésével azokat mintegy „felfedezték”; értékük nyilvánvalóvá vált, s kimondták rájuk a védelmet. (Például a Dédai- vagy a Téglási-erdő.)

Az állatfajok védelmét illetően a korszak legjelentősebb eseményének az 1954. évi madárvédelmi rendelet számít. A rendeletben többek között intézkedtek a kimondottan erdőlakó császármadár fokozott védel-

méről (ez a védettségi megfogalmazás ekkortól tűnik fel). S ezt nem lehetett egyszerű vadászati korlátozással megoldani, hanem csak az (erdei) élőhelyet átfogó védelemmel. Mindez természetesen kapcsolódik a magyar vadgazdálkodás 1945 utáni helyzetéhez.

Az az erdészetpolitikai cél, amely már a múlt században is az állam tulajdonában, illetve a teljes állami felügyelet alatt látta a hosszú távú (tartamos) erdőgazdálkodást megvalósíthatónak, az államosításokkal jórészt teljesült. A fokozott háborús fakitermelés, majd az újjáépítés nagy faanyag-szükséglete idővel lecsendesült, s az erdészek egyre inkább a szakmai követelményeknek megfelelő erdőgazdálkodást akarták, tudták megvalósítani. Természetvédelmi szempontból nem elhanyagolható, hogy 1948-ban felvetették: a magyar erdőkből végleg „száműzni kell” a tarvágást, s erdeinket száraló erdőkkel kell átalakítani. Ma már tudjuk, hogy ennek nemcsak gazdasági korlátai voltak, hanem műszaki, sőt termőhelyi is. A hazai fafajok zöme egyszerűen nem alkalmas arra a száralásra, amelyet valamikor a német erdészek klasszikusai fogalmaztak meg, illetve vezettek be.

A műszaki fejlesztés és az ország gazdasági fejlődése az erdőkben is éreztette hatását. Ebből következett, hogy sem az erdőművelésben, sem a fakitermelésben nem lehetett megtartani a korábbi, jórészt hagyományos munkafolyamatokat, hanem gépesíteni, fejleszteni kellett. Ezt ösztönözte az iparosítás és a mezőgazdaság gyorsabb fejlődése, amelyek az erdőből munkaerőt vontak el. S a biológiai alapok felől induló, hagyományos erdőgazdálkodás egyre több megalkuvásra kényszerült. Ezek a megalkuvások közvetlenül az erdőt, az erdő élővilágát érintették, amely így természetvédelmi kérdéssé is vált. Mielőtt azonban ezt tovább vizsgálánk, szólnunk kell az 1949-ben induló országfásítás néhány természetvédelmi problémájáról.

Az országfásítás során a más művelésre kevésbé, így gazdaságosan nem használható területeken történő erdőtelepítéseket, illetve a mezőgazdasági termelést segítő erdősáv-létesítéseket szorgalmazták. Az első kategóriába tartozó telepítések közül a természetvédelem ma különösen a kopárokon, ezen belül is az egykori sziklagyepéken létesített fekete-fenyveseket kifogásolja. Joggal, de utólag ezt másképpen látjuk. Példaként említhetjük erre a századfordulón alkalmazott kiterjedt állományátalakításokat, azon belül a bükk lucfenyővel történő felváltását, ami akkor egyáltalán nem természetvédelmi kérdésként vetődött fel.

A mezővédő erdősáv-hálózat kialakítása szinté fontos cél volt, s ez összefüggött a nagyüzemi mezőgazdaság-, a nagytablás gazdálkodással. Két ötéves tervben is szerepelt például a Hortobágy-fásítás szorgalmazá-

sa, ami ma szintén ellenkezik a természetvédelmi törekvésekkel. A részben kialakult, időközben azonban a mezőgazdasági művelést zavaró erdősávrendszert Alföld-szerte kitermelték, pedig a sávok védelmi feladatán túl a természetvédelemnek is nagy szüksége lenne a mesterségesen kialakított zöld folyosók rendszerére.

Mind az erdőtelepítésekkel, mind az erdőn kívüli fásításokkal kapcsolatban a természetvédelem ma felveti az őshonos és nem őshonos fafajok kérdését. Ez a probléma sem szerepelt az 1950-es, 60-as évek természetvédelmi kérdései között, tehát az akkori fafajpolitikai célokat ma nem lehet elítélni. Tudnunk kell, hogy a jobbára szélsőséges termőhelyekre ültetett idegenhonos fafajok általában kényszerből kerültek oda. Egyszerűen a hazai fajok nem bírják például a homoki termőhelyek jelentős részét, illetve ott nem lehet ezekből zárt erdőállományokat felnevelni. Máshol – például a hullámtereken – pedig a hazai fajok messze nem produkálják azt az értéknövedéket, amire az adott termőhelyeken lehetőség van. Tehát egy olyan helyzetben, amikor az erdészeket ösztönözték a gyorsannövő fafajok ültetésével, ezzel az ország faellátásának javítására, egyszerűen csak idegenhonos fajokhoz, -klónokhoz nyúlhattak.

Az pedig természetes, hogy ma, amikor a természetvédelem céljaival nehezen összeegyeztethető például a hullámtereken ültetett nyár- és fűzklónok tömege, a korábbi fafajpolitikát felül kell vizsgálni. Amilyen mértékben lehet módosítani az erdőgazdálkodás gazdasági céljait, eredményességi mutatóit, olyan mértékben lehet figyelembe venni a természetvédelem elvárásait. Közös kívánság lehet az, hogy a magyar erdőkben általánosan és kiterjedten csak a természetvédelem elsődlegessége mellett szabadjon gazdálkodni. S ennek megvalósulásakor a korábbi fafajpolitikai elképzeléseket tükröző faállványokat le lehet majd cserélni.

Miközben a magyar erdőgazdálkodás minden tekintetben – ma már kétségtelenül tudjuk – az „aranykorát” élte, a hazai természetvédelemről 1961-ben törvényerejű rendeletet alkottak. A védetté nyilvánítási és egyéb természetvédelmi munkát 1962-től kezdődően a minisztertanácsnak alárendelt Országos Természetvédelmi Hivatal irányította. Ezzel megkezdődött a természetvédelmi és az erdészeti szervezetek fokozatos szétválása, de a védett területek zömét továbbra is az erdőgazdaságok kezelték. Ez indokolta, hogy az 1970-es értékben a természetvédelmi felügyelőségek mellett az állami erdőrendezőiségek voltak továbbra is az OTvH védelemmel összefüggő rendelkezéseinek az végrehajtatói.

Ugyanakkor az 1973-tól létesített nemzeti parkok szervezetenként már nem az erdészeti igazgatásra támaszkodtak. Az erdészeti és természetvédelmi igazgatóság végleges szétválása az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal 1979. évi alapításakor következett be.

Az 1970-es, 80-as években minden korábbinál nagyobb és a korábban elképzeltelen is túlmenő védetté nyilvánítási munka folyt. Ezzel egyidőben az élőhelyek oltalom alá helyezésén kívül a védett növény- és állatfajokról is egyre terjedelmesebb jegyzékek jelentek meg, s lényegében kialakult a mai állapot: vannak védett (helyi vagy országos jelentőségű) területek, amelyek különböző kategóriákba sorolhatók. A besorolás alapja részben a védettség súlya (például fokozottan védett területek), részben pedig a szervezeti elkülönülés (nemzeti park, tájvédelmi körzet stb.) lett. A védett állat- és növényfajokat is – a jogi védelem megkövetelte könnyebb besorolás miatt – védett és fokozottan védett kategóriákba különítették el. Ennél lényegesebb azonban, hogy az egész országot átfogó, az ország területének mintegy 7 %-át kitevő védett-terület-hálózat alakult ki, s ezzel mintegy lezárulni látszik a magyarországi természetvédelem fejlődésének extenzív szakasza.

Az intenzív természetvédelemhez nemcsak a védelemre kijelölt, arra alkalmas területek természeti értékeinek részletes megismerése, leírása és minden egyes esetben a védelem céljának és a cél eléréséhez szükséges eszközrendszer meghatározása elengedhetetlen, hanem az újabban felmerült globális természetvédelmi cél, a biodiverzitás megőrzésének az érvényesítése is. Az élőlények és génjeik sokféleségének fenntartása, lehetőség szerinti óvása már nem köthető a hagyományos értelemben vett védett (védendő) területekhez, vagy védett (jogilag védett) fajokhoz, hanem valamennyi élő szervezetre, tehát a természet sokféle megnyilvánulására vonatkozik. Ilyen értelemben a sokféleségen belül az „egyszerűsítésre”, homogenizálásra törekvő gazdálkodás ugyanolyan kárt okozhat, mint korábban például a gazdasági tekintetből károsnak ítélt növény- vagy állatfajok kipusztítására felszólító (gazdasági) tanács.

Mindezek ismeretében térjünk vissza szűkebb területünkhöz, az erdőgazdálkodáshoz.

Az üzemtervezési előírások lehetővé tették – hasonlóan a századfordulói helyzethez –, hogy erdőket a természetvédelmi határozat megjelenése előtt, üzemtervi eszközökkel vegyék védelembe. Ez különösen akkor vált fontossá, amikor az 1960-as évek végén az ország csaknem valamennyi erdejéről az erdészeknek átfogó képük, sőt zömében új, 1945

után készült üzemtervük volt. Ugyanakkor a botanikai kutatások is elértek arra szintre, ahol kimondhatták: a magyarországi természetes erdő-társulások egy része veszélybe került, rájuk – akár üzemtervi, akár természetvédelmi rendeletekben biztosított – védelmi intézkedéseket kell életbe léptetni. Ezt annál is inkább megvalósíthatónak látták, mivel a viszonylag kis kiterjedésű, különleges termőhelyeken álló erdők elsődlegesen nem fatermesztési, hanem védelmi célra voltak besorolva. Szintén könnyen megvalósíthatónak látszott az öreg fák, netalán egy-két öreg erdőállomány védelem alá helyezése. Ezzel nemcsak magukat a fákat, hanem az idős erdőkhöz kötődő rovarok és madarak fennmaradását is biztosítva látták.

Sajnos az 1970-es évek elején induló kezdeményezés nem talált a gyakorlati erdőgazdák között megfelelő visszhangra. Ennek több oka volt. Ezek közül kettőt emelünk ki. Az egyik az 1970-ben megvalósuló vertikális integráció a fagazdaságban, amelynek során minden tevékenységet, így az erdőművelést is, annak pénzügyi eredménye alapján ítélték meg. Ez pedig a szakmai elgondolásokat gyakran keresztezte. A másik okként azt lehetne felhozni, hogy az erdészek azt várták: a kiépülő, intézményesülő természetvédelem majd „felfedezi” az erdőket, s akkor meg fogja mondani, hogy mit kell és hogyan kell védeni. Erre azonban – részben a természetvédelem szervezeti, személyi és egyéb problémái miatt – nem került úgy sor, ahogyan a természetes erdő-társulások korábban már szorgalmazott védelme azt megkövetelte volna.

Az erdőgazdálkodás 1970-es években végbemenő modernizációja nem csak a különleges (szélsőséges) termőhelyeken álló erdőket nem kímélte. Az erdősítési, erdőnevelési munkák racionalizálása egyre kevésbé tűrte az elegyes, többszintes, netalán kisebb erdőrészekben nagy változatosságot mutató állományokat. Szintén a biológiai sokféleség ellen hatott a különféle vegyszerek (herbicidek, arboricidek) alkalmazása. A jó termőhelyen álló, ugyanakkor a természetben meglévő biológiai diverzitást tükröző magtermelő állományok fokozatos felszámolása, a csemetetermesztést, a megszármazást gyakran figyelmen kívül hagyó erdőművelés pénzügyi szempontokból ugyan mutathatott kedvezőbb képet, de a magyarországi természetvédelem az erdőgazdálkodók fokozatos elvesztésével nagy kárt szenvedett.

Az erdőművelés, erdővédelem átalakulásával egyidőben ugyanis a fakitermelés is átalakult. A nagyteljesítményű gépek kiterjedt vágásterületeket igényeltek, ami aztán meghatározta mind az erdőtalaj további ál-

lapotát, mind a felújítás lehetőségeit. A természetes felújítás teljesen háttérbe szorult, amiben nemcsak az említett műszaki szempontok, hanem az éves pénzügyi tervek, a legtöbb helyen pedig a túlszaporodott vadállomány is szerepet játszott.

Miközben a kiterjedt tájvédelmi körzetek, nemzeti parkok alakultak, egyre sürgetőbbé vált az ott folyó erdőgazdálkodás megfelelő szabályozása. Tehát meg kellett határozni, hogy az adott területen milyen fafajpolitikát, milyen műszaki megoldásokat és milyen gazdasági célokat lehet a természetvédelmi szempontok elsődlegessége mellett megvalósítani. Ugyanakkor viszont – mint már korábban is utaltunk rá – a természetvédelemnek nemcsak a védett területeken, hanem a természetvédelmi oltalom alatt nem álló erdőkben folyó gazdálkodásban is komoly érdekei vannak. Ez részben a fajok védelmével, a biodiverzitás megóvásával van összefüggésben, de ugyanakkor kötődhet például a természeti táj megőrzéséhez, netalán egyéb, az élővilághoz csak részben kapcsolódó tényezőkhöz.

A hazai erdők közül a természetvédelem szempontjából elsősorban a természetes vagy ahhoz közel álló társulások a legértékesebbek. Ezek az erdők – a hazai erdők mintegy 30 %-a – az ország területének 6,3 %-át foglalják el. Az említett természetszerű erdőkben 97 erdőtársulást írtak le, amelyeknek a zöme kis kiterjedésű, többnyire szélsőséges termőhelyen álló véderdő. Jelentős területeket csak mintegy 9-10 erdőtársulás (itt elsősorban a bükkösökre, gyertyános-tölgyesekre és a cseres-tölgyesekre gondolunk) képvisel. Az ezekben folyó gazdálkodás szintén a természetvédelem követelményeinek megfelelően korlátozható. Az erdőgazdálkodás műszaki és főleg pénzügyi szempontokból történő alapvető módosulását azonban nem várhatjuk. Tehát továbbra is a védett területek megfelelő kezelése, illetve a még védelem alá nem vont területek kijelölése lehet a cél.

Ismételten megemlítjük azonban, hogy a hazai erdők csaknem 55 %-a ültetvényszerűen kezelt növényegyüttes, ahol egyre inkább az idegenhonos fafajok (betelepített vagy behurcolt) és -lágyszárú növények játszanak meghatározó szerepet. Ezek felváltása (visszaváltása) őshonos fafajokkal nem fog egy-két esztendő alatt megvalósulni. Tehát a természetvédelem szempontjait (beleértve például a faültetvényekhez kötődő fauna védelmét) ismét át kell gondolni. Az egykorú, többnyire elegyetlen, ráadásul vegetatív úton szaporított állományok (ültetvények) azonban mindig ellenkezni fognak a természetvédelem céljaival.

Ha az erdőket és az ott élő növény- és állatfajok felől közelítjük meg, akkor legelőször szólnunk kell a Magyarországon 1989-ben napvilágot látott Vörös Könyvről. Ebben – jórészt a jogi védelem alá eső növény- és állatfajokat is tartalmazóan – a hazai növényfajok négy veszélyeztetettségi kategóriába sorolták: kipusztult; kipusztulással közvetlenül veszélyeztetett; aktuálisan veszélyeztetett; potenciálisan veszélyeztetett. S itt tehetünk egy kis összehasonlítást. Míg a hazai flóra 34,9 %-a tekinthető erdőben élőnek (szilvikolnak), addig a veszélyeztetettek 39,0 %-a, tehát a részarányánál nagyobb százalékba esik valamelyik veszélyeztetettségi kategóriába. Ha a dendroflórát (a fa- és cserjefajokat) vizsgáljuk, akkor azok 30 %-a valamilyen mértékben veszélyeztetett. A 45, ebbe a kategóriába tartozó fajból 5 már kipusztult, 13 pedig kipusztulással fenyegetett. Mind az erdőtársulások, mind az említett fa- és lágyszárú növényfajok szempontjából a következő élőhelyek a legfontosabbak:

- bokorerdők, pusztai és sziklai cserjések,
- karszterdők, mészkedvelő tölgyesek,
- szikla-, szurdok- és törmeléklejtő-erdők,
- magashegyvidéki és sziklai bükkösök,
- keményfás ligeterdők,
- patakmenti éger- és kőrísligetek,
- láperdők,
- a megmaradt, regenerálható alföldi kocsányos tölgyesek (homoki-, lősz-, sziki- és gyertyános-tölgyesek).

Ezek az erdőgazdálkodás alá vont területnek mintegy 4 %-át, ráadásul az intenzív gazdálkodásra kevésbé alkalmas részét jelentik. Így remény van rá, hogy – összhangban az 1996. évi természetvédelmi- és erdőtervények céljaival – ezek maradéktalanul kikerülnek a gazdasági célú erdők közül.

Az állatvilágot illetően nincsen pontos mutatónk arra, hogy milyen százalékban kötődnek egyes fajok az erdőhöz, a fás vegetációkhoz. Természetesen mindez áll a védettekre is. A madárvilágról azonban mégis rendelkezünk egy becsléssel. E szerint a hazai faunából eltűnt vagy valamelyik veszélyeztetettségi kategóriába tartozó madarak mintegy 40 %-a tekinthető erdei élőhelye vagy fészkelése révén erdőhöz kötődő madárnak. Az erdőgazdálkodók felelőssége tehát az állatvilággal kapcsolatban is óriási.

Itt rá kell mutatnunk három dologra. Az egyik mindjárt az, hogy a változatos növényvilág ad változatos, ha úgy tetszik, sokféle állatfajnak életlehetőséget. Tehát a többszintes, elegyes, netalán a biológiai vágás-

korig fenntartott erdők. A faültetvények egyes fajok túlzott elszaporodásához vezethetnek, amelyek nemritkán az ültetvényt károsítják.

Másodikként említjük meg a mesterségesen erdőbe juttatott, betelepített nagyvadállományt. Itt mind az őshonos vadfajok túlzott elszaporodására, mind pedig az idegenhonos növényevők (muflon, dám) ésszerűség határán túli tartására gondolunk. Ez ellenkezik az erdőgazdálkodás céljaival, de a természetvédelmivel is.

Végül pedig a vegyszerek alkalmazásának kérdését vetjük fel. Az elegyes, őshonos erdőállományokban a korábbi évtizedekben is voltak rovardúlások. Az erdők túléltek, mert megfelelő regenerálóképességgel rendelkeztek. A mai vegyi védekezés nemcsak az esetleg tömegesen fellépő rovarokat pusztítja el, hanem más, netalán az erdő ellenállóképességét biztosító élőlényeket is. Tehát a rövid távon megvalósított „kárelhárítás” hosszabb távon okozhat gondot. Nem beszélve itt a talaj és a víz, illetve egyéb elemek szennyezéséről.

Az erdőgazdálkodás és a természetvédelem kapcsolatának áttekintésekor eljutottunk napjainkig, a mai feladatokig. Az 1996. évi erdészeti és természetvédelmi törvények megfelelő értelmezése, gyakorlatban történő alkalmazása jogi alapot teremtett a gazdasági és a védelmi érdekek szükséges összeegyeztetéséhez. Az erdők tulajdonviszonyaiban bekövetkezett nagyarányú változások is lassan lezárulnak, nyugvópontra jutnak. A védett területek egy része, így az erdők is tartósan állami tulajdonban maradtak, illetve oda visszakerülnek, ráadásul a természetvédelmi szervek kezelésébe. Ezekben az erdőkben mindenképpen az ökológiai szempontok érvényesítése az elsődleges, míg a többiben zömében az ökonómiai megfontolások játsszák a főszerepet.

A különféle területadatok alapján mintegy 350 ezer hektárnyi erdőben tehát a természetvédelmi célok nem csorbulhatnak. Közülük 30 ezer hektár a fokozottan védett természetvédelmi erdő, s általában négy csoportba sorolhatók:

- különleges termőhelyen álló erdőállományok,
- génrezervátumok,
- véderdők,
- erdőrezervátumok.

A különleges termőhelyen álló erdőket korábban már megemlítettük. Ismét hangsúlyozzuk azonban, hogy közülük elenyésző az az állomány, ahol nyereségesen lehet gazdálkodni, s ott indokolt lenne az elsődleges fatermesztési cél.

A génrezervátumok hálózata, azaz a magtermelő állományok ismételt kijelölése, illetve a korábbiak felülvizsgálata az erdőgazdálkodók és a természetvédők közös feladata. A korábbi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a magtermelő állomány fogalmát, kategóriáját nem elegendő az üzemtervbe bevezetni, annál hatékonyabb védelmet kell rá alkalmazni.

A véderdők XIX. század óta meglévő, élő fogalma ismét előtérbe került. A természeti értékek, illetve minden olyan objektum körül célszerű véderdőt kijelölni, ahol az erdő (a bármilyen erdő) segíti az érték fennmaradását. Ezekre az állományokra aztán természetesen megfelelő kezelési szabályokat kell előírni.

Az erdőrezervátumok hálózatának kialakítása megtörtént, kezelési szabályzatuk meghatározása folyik. (Az erdőrezervátum a természetes vagy természetszerű erdei életközösség megóvását, a természetes ökológiai és evolúciós folyamatok szabad érvényesülésének biztosítását, továbbá e folyamatok kutatását szolgáló, természetvédelmi oltalom alatt álló erdőterület.)

Visszajutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy napjainkban is vannak még teendők az értékes, fokozott védelmet kívánó erdők kijelölésében, legfőképpen pedig fenntartásában. Ugyanakkor az ökonómiai elvárásoknak alávetett erdők – s a magyarországi erdők zöme továbbra is ebben a kategóriában marad – megfelelő kezelésében a természetvédelem szempontjait érvényesíteni kell. Az egész világon hangoztatott, szorgalmazott (de a gyakorlatban nagyon kevés helyen megvalósított) fenntartható gazdálkodás, a természeti erőforrások kíméletes felhasználása a hazai erdőkre is korparancsként vonatkozik. Csak így menthető meg a magyarországi erdőkben lévő számtalan, ma még nem is teljes egészében ismert élőlény, a természet millió megnyilvánulása, amelynek értékét tulajdonképpen felbecsülni sem tudjuk.

Irodalom

- BARTHA DÉNES: A magyarországi erdők degradáltsága. Erdészeti Lapok 1994. 12: 366-367.
- BARTHA DÉNES: A magyarországi erdők értékelése biológiai szempontból. Természet Világa 1996. 2. különszám 30-33.
- BARTHA DÉNES: Veszélyeztetett növényfajok és az erdőgazdálkodás. Erdészeti Lapok. 1993. 6: 177-178.
- BARTHA DÉNES–OROSZI SÁNDOR: Magyar erdők. In: Járainé Komlódi Magda (szerk.): Pannon enciklopédia. Magyarország növényvilága. Bp., 1995. 221-231.
- CSAPODY ISTVÁN–SZODFRIDT ISTVÁN: Természetes erdőtípusok védelme. Az Erdő 1970. 5: 222-226.
- HARASZTHY LÁSZLÓ: A biológiai sokféleség megőrzésének lehetősége Magyarországon. Természet Világa 1996. 2. különszám 48-57.
- MÁTYÁS CSABA (szerk.): Erdészeti ökológia. Bp., 1997.
- MÁTYÁS VILMOS: Öreg fáink védelmében. Az Erdő 1970. 8: 361-367.
- OROSZI SÁNDOR: A magyar természetvédelem kezdetei. Bp., 1986.
- RAKONCZAY ZOLTÁN (szerk.): Vörös Könyv. A Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajok. Bp., 1989.
- SIMON TIBOR: Növénytársulások, működő biológiai rendszerek megőrzése. Természet Világa 1996. 2. különszám 24-28.
- SOMOGYI ILONA CSILLA: A növényvilág sokféleségének megőrzése. Erdészeti Lapok 1993. 6: 179.
- STANDOVÁR TIBOR: Az erdőgazdálkodás hatása az erdők természetes sokféleségére. Természet Világa 1996. 2. különszám 34-38.
- STERBETZ ISTVÁN (szerk.): Élő örökségünk. Génerezio, génbank. Bp., 1979.
- TARDY JÁNOS (szerk.): Magyarországi települések védett természeti értékei. Bp., 1996.
- TARDY JÁNOS (szerk.): Természetvédelem, 1994. Bp., 1994.
- Természetes erdők, mesterséges faállományok. Botanikai Közlemények 1981. 1-2: 133-147.

A Földművelésügyi Minisztérium Erdészeti Hivatala Dauner Márton vezetésével 1997-ben – részben a Naturexpo '96 tapasztalatain okulva – elhatározta a „Magyarország erdőgazdálkodásának bemutatása” című kiadvány összeállítását. A témavázlat idővel finomodott, sőt a Naturexpo '96 bemutatóját minőségileg túlszárnyalta. A kiosztott feladatok közül több szerző, így én is, 1997 őszére-telére elkészítette a maga fejezetét – hogy aztán elfelejtődjék mind a kiadvány, mind a magyar erdőgazdálkodás átfogó bemutatása.

Az akkor írt tanulmányom csak a legszükségesebb (adat)aktualizálásokat végeztem el, amely munkában Bartha Dénes kollégám volt segítségemre.

FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM
ERDÉSZETI HIVATAL
36569/1997.

Tárgy: Kiadvány elkészítésében való közreműködésre felkérés

Előadó: dr. Balázs István

Melléklet: 1 db

Dr. Országyi Sándor úr!
Bosz. vez.

Tisztelt

Országyi

Úr!

Az Erdészeti Hivatal tervezi az "Erdészeti Kiskönyvtár" sorozat újabb füzetének kiadását a
Magyarország erdőgazdálkodásának bemutatása

témakörében, címmel.

A tervezett kiadvány előzetes témavázlatát szerzői és lektori - közreműködői - névjegyzékét fénymásolatban mellékelten megküldöm.

Egyúttal felkérem, hogy a kiadvány elkészítésében szerzői vagy lektori minőségben résztvenni, ill. a felkérő megbízatást elfogadni sziveskedjék.

A kiadvány elkészítésére vonatkozó első megbeszélést

1997. június 27-én, d.e. 10,00 órakor

tartjuk, amelyre ezúton tisztelettel meghívom. A kiadvány gondozásával dr. Balázs István főtanácsost bízom meg.

A megbeszélés helye: FM Erdészeti Hivatal kis tanácsterme
(Budapest V., Kossuth Lajos tér 11. III. em. 383. szoba).

A témavázlat csak irányadó, a kiadvány végleges tartalomjegyzékét a fenti megbeszélésen tervezzük összeállítani a jelenlévők kiegészítő javaslatai figyelembevételével. A szerzők a megírásra tervezett témákat saját maguk választhatják meg a véglegesen elfogadott tématerv szerint.

Bízom abban, hogy a felkérést elfogadja és közreműködésével elősegíti a kiadvány ez évben történő megírását és megjelenését.

B u d a p e s t, 1997. május 22.

Erdész üdvözlettel

/ Dauner Márton /
elnök

Magyarország erdőgazdálkodásának bemutatása

/: Megjelent a Naturexpo '96 kiállításon :/

Témavázlat

Indoklás: Az igen gazdag kép- és szövegyanyagú kiállítás teljes anyagának felhasználásával célszerű bemutatni kiadványban is Magyarország erdőgazdálkodását.

Előszó: (Dauner Márton)

Bevezető

Alapgondolat: Az erdő az egészséges emberi élet alapvető feltétele

1. Magyarország erdőállománya

1.1 A magyar erdők 1100 éves változása

- 1.11 Honfoglalás kori (896)
- 1.12 1500-as évek
- 1.13 1782-1785. Mária Terézia ideje
- 1.14 1896. Bedő Albert féle térkép
- 1.15 1996. évi, mai erdősültség

} térképekkel

1.2 Magyarország erdőgazdasági tájai

Kevés szöveg, 1-8 fotó

1.3 Erdővagyonunk

- 1.31 Több adatok és rövid szövegek
- 1.32 EU-hoz tartozó országokkal összehasonlítva
- 1.33 Erdeink fafaj szerinti megoszlása
- 1.34 Elsődleges rendeltetés megoszlása, stb

2. Tartamos (fenntartható) erdőgazdálkodás

- 2.1 Erdészeti tervezési körzetek
- 2.2 Az erdőgazdálkodás tervszerűsége (tervekről)
- 2.3 Az erdők rendeltetése (szöveg és képek)
- 2.4 Védelmi rendeltetésű, védett erdők
- 2.5 Erdőtag és erdőrészlet (térkép, magyarázat)
- 2.6 Üzementerv
- 2.7 Országos Erdőállomány Adattár
- 2.8 Hozamszabályozás

3. Erdő- és természetvédelem

- 3.1 Védett területek rövid ismertetése (fotók, szöveg)
- 3.2 Évszázados fák (tanúfák, 3 fotóval)
- 3.3 Egészséges erdő, változatos élővilág (6-7 vadfaj fotóval együtt)
- 3.4 Erdeink ritka növényfajoknak adnak menedéket
- 3.5 Állományt alkotó fafajok
- 3.6 Aljnövényzet

4. Erdő- és környezetvédelem

- 4.1 Természetszerű erdőgazdálkodás (Pro Silva)
Idős állományok bemutatása (tölgyesek, ősbükkös, stb.)
- 4.2 Élőhelyfejlesztés vízgazdálkodással a Dráva folyó árterén (térkép, szöveg, fotók, stb.)
- 4.3 Pernyehányók biológiai rekultivációja (leírás, technológia, képek)
- 4.4 Természetismereti központ és oktatás (Mecseki Erdészeti Rt., Pilisi Parkerdő Rt, stb.)

5. Erdei hasznóvétel

- 5.1 Valamennyi erdei hasznóvétel leírása, bemutatása, stb.
- 5.2 A fakitermeléstől a különböző erdei termékek gyűjtéséig

6. A Pilisi Parkerdő Rt. tevékenységének bemutatása

- 6.1 A Parkerdő területe
  - 6.2 Közjóléti erdők
  - 6.3 Természetvédelem
  - 6.4 Budapest körüli erdők és azok szerepe
  - 6.5 Környezetszennyezés
  - 6.6 Közjóléti tevékenység
- } szöveg, leírás, adatok,
térképek, fotók

7. Az erdők védelme

- 7.1 Az erdők állapotának mérése
- 7.2 Az erdők védelme, erdőkarok
  - 7.21 A magyarországi erdőkben kialakult kárláncolatok
  - 7.22 Fontosabb abiotikus kártételek erdeinkben
  - 7.23 Fontosabb rovarkártételek erdeinkben
  - 7.24 Fontosabb gomba kártevők erdeinkben
  - 7.25 Fontosabb erdővédelmi technológiák
  - 7.26 A természet, az erdők tűzvédelme
- 7.3 A fauna védelme
  - 7.31 Erdei állatok védelme
  - 7.32 Madárvédelem
  - 7.33 Alsórendű fajok védelme
- 7.4 A flóra védelme
  - 7.41 Ritka növényfajok védelme
  - 7.42 Általános növényvédelem

8. Tájéztetés

- 8.1 Az erdő a költészetben
- 8.2 Az erdő a festészetben

9. Szervezet és szolgáltatás

- 9.1 Erdészeti hatósági tevékenység (hatósági szolgáltatás)
- 9.2 Társadalmi szolgáltatás
- 9.3 Oktatás, képzés, kutatás, információ
- 9.4 Erdővel kapcsolatos szervezetek

10. Az erdei vasutak bemutatása

11. **Egyéb** (mi legyen, például: biodiverzitás, materiális haszon, vadgazdálkodás, vadkár, stb.)

Minden más téma még szerepelhet a kiadványban, amelyet a szerzői közösség arra alkalmasnak és szükségesnek tart.

A fentiekben leírt témavázlat szerepelt a Naturexpo '96 erdészeti jellegű kiállításában. Ennek következtében nyilván nem foglalkozik az erdészet, az erdőgazdálkodás teljes témájával. A kiadványban elsősorban az erdőt, mint a természet fontos elemét akarjuk bemutatni a lehetséges teljesség igényével.

Szerkesztők: dr. Király Pál, dr. Balázs István

Lektorok: dr. Oroszi Sándor
Halász Gábor
Barátossy Gábor
Wisnovszky Károly

Szerzők: dr. Sárvari János
dr. Führer Ernő
Fritsch Ottó
Vágvölgyi József
dr. Solymos Rezső
dr. Tóth Sándor
dr. Papp Tivadar

Térképek: Ósz Előd
Ruttkai László
Dudás Péter

Kiállítási anyag: dr. Hönich Miklós

FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM
ERDÉSZETI HIVATAL
36569/3/1997.

Tárgy: Szerzői kézirat elkészítésének és megküldésének kérése
Előadó: dr. Balázs István

Dr. Országyi Sándor Úr!
főoszt. vez.

Tisztelt Szerző Úr!

Kérem, hogy a "Magyarország erdőgazdálkodásának bemutatása" című kiadvány (könyv) összeállításában, megírásában vállalt szerzői kéziratot elkészíteni és azt az Erdészeti Hivatalba megküldeni szíveskedjék.

Fáradozását előre is köszönöm.

B u d a p e s t, 1997. október 16.

Üdvözlettel

/ Dauner Márton /
elnök

Magyarország erdőgazdálkodásának bemutatása

Témavázlat
(második, átdolgozott változat)

Előszó: (Dauner Márton)

Bevetető - magyarázat a kiadvány céljáról

Alap gondolat: Az erdő az egészséges emberi élet alapvető feltétele

Zárójelben a témát vállaló szerző/k/ neve.

1. Magyarország erdőállománya

1.1 A magyar erdők 1100 éves változása

- 1.11 Honfoglalás kori (896)
- 1.12 1500-as évek
- 1.13 1782-1785. Mária Terézia ideje
- 1.14 1896. Bedő Albert féle térkép
- 1.15 1996. évi, mai erdőszültség

dr. Führer Ernő
(térképekkel)

1.2 Magyarország erdőgazdasági tájai

Kevés szöveg, 1-8 fotó

ÁESz (Dudás Péter)

1.3 Erdővagyonunk

- 1.31 Főbb adatok és rövid szövegek
- 1.32 EU-hoz tartozó országokkal összehasonlitva
- 1.33 Erdeink fafaj szerinti megoszlása
- 1.34 Elsődleges rendeltetés szerinti megoszlása, stb.
(A rendeltetés módosítást-átfedést rendezve!)

ÁESz, ill.
(Ősz Előd 1.31, 1.33, 1.34)

2. Tartamos (fenntartható) erdőgazdálkodás

2.1 Tervszerű erdőgazdálkodás

- 2.11 Erdészeti tervezési körzetek
- 2.12 Az erdőgazdálkodás tervszerűsége (tervekről)
- 2.13 Védelmi rendeltetésű erdők
- 2.14 Erdőtag és erdőrésztlet (térkép, magyarázat)
- 2.15 Üzemterv
- 2.16 Országos Erdőállomány Adattár
- 2.17 Hozamszabályozás

ÁESz

2.2 Természetszerű erdőgazdálkodás (dr. Solymos Rezső, dr. Papp Tivadar)

- 2.21 Pro Silva szerepe
- 2.22 Természetközeli erdők létesítése
- 2.23 Idős állományok bemutatása (tölgyesek, ősbükkös, stb.)

2.3 Erdőművelési tevékenységek

- 2.31 Erdőfelújítás, ápolás, fenntartási munkák

2.4 Erdőtelepítés

- 2.41 Eddigi új erdők telepítése
- 2.42 Erdőtelepítési országos program

(dr. Verbay József)

- 2.5 Erdei használat }
 2.51 Erdőhasználat, fakitermelés } (dr.Führer Ernő,
 2.52 Erdei használatok leírása, bemutatása } (Wisnovszky Károly)
 2.53 Erdei termékek gyűjtése }
 2.54 Méhészet } (dr.Fritsch Ottó)
 2.6 Vadgazdálkodás } (dr.Tóth Sándor)
- 3. Természetvédelem az erdőben**
- 3.1 Természetvédelem alatt álló erdők ismertetése (fotók, szöveg, térkép) }
 3.11 Egészséges erdő, változatos növényvilág, biodiverzitás (fotók is) } (Bartha Pál)
 3.12 Évszázados fák (tanúfák, fotók)
 3.13 Főbb állományt alkotó fajok
- 3.2 A fauna védelme } *és állatvilág*
 3.21 Erdei állatok védelme }
 3.22 Madárvédelem } (dr.Oroszi Sándor)
 3.23 Alsórendű fajok védelme } *Vöröskövy természetvédelem*
- 3.3 A flóra védelme } *növényvilág védelme*
 3.31 Ritka növényfajok védelme }
 3.32 Aljnövényzet védelme }
 3.33 Általános növényvédelem }
- 3.4 Erdőgazdálkodók természetvédelmi tevékenysége }
- 4. Környezetvédelem az erdőben**
- 4.1 Az erdő szerepe a környezetvédelemben }
 4.11 Élőhelyfejlesztés vizsgáldálkodással } (dr.Papp Tivadar)
 4.12 A Dráva folyó árterében folyó környezetjavítás (térkép, szöveg, fotó)
 4.2 Pernyhányók biológiai rekultivációja (leírás, technológia) }
- 4.3 Az erdő környezetalkotó szerepe }
 4.31 Vízvédelem } (dr.Führer Ernő)
 4.32 Klíma }
 4.33 Talajvédelem, stb. }
- 5. Az erdővédelem (Az erdők védelme)**
- 5.1 Az erdők állapotának mérése (dr.Szepesi András + ERTI)
- 5.2 Az erdők védelme, erdőkárok }
 5.21 A magyarországi erdőkben kialakult kárlánolatok } (ERTI dr.Tóth József)
 5.22 Fontosabb abiotikus kártételek erdeinkben }
 (légszennyezés, aszály, stb.) (dr.Führer Ernő)
 5.23 Fontosabb rovarkártételek erdeinkben }
 5.24 Fontosabb gomba kártételek erdeinkben }
 5.25 A károsítások mérésének hálózata }
 (4x4 km-es, ÁESZ, ERTI)
 5.26 Fontosabb erdővédelmi technológiák }
- 5.3 A természet, az erdők tűzvédelme }
 5.31 Erdei tüzek leírása (szöveg, fotó, adat) } (Vágvölgyi József-Balsay Antal)
 5.32 Az erdők tűzvédelme (technológia, fotó, stb.) }

6. Közjóléti tevékenység az erdőkben

- 6.1 Általános leírás
  - 6.2 Közjóléti erdők (üdülő, séta, pihenő, stb.) adatai, tevékenység
  - 6.3 Parkerdők területe, parkerdei tevékenység
  - 6.4 Környezetszennyezés az erdőkben
  - 6.5 Természetismereti központok és oktatás az erdőgazdaságokban
  - 6.6 Budapest és nagyvárosok körüli erdők és azok szerepe
  - 6.7 Erdei vasutak bemutatása, szerepe (Balsay Antal, Bogár István)
- (dr.Papp Tivadar,
Baranyai Katalin)
(szöveg, leírás, ada-
tok, térképek, fotó)
/Dr. Verbay József/

7. Erdei infrastruktúra**8. Szervezet és szolgáltatás**

- 8.1 Az erdők tulajdoni és birtokviszonyai (dr.Balázs István)
  - 8.2 Erdészeti hatósági tevékenység
    - 8.21 Felépítés, működés
    - 8.22 Hatósági szolgáltatás
    - 8.23 Társadalmi szolgáltatás
  - 8.3 Oktatás, képzés, kutatás, információ (AESz, ERTI)
  - 8.4 Erdővel kapcsolatos szervezetek (dr.Balázs István)
- AESz

9. Erdőesztétika

- 9.1 Az erdő a költészetben
  - 9.2 Az erdő a festészetben
  - 9.3 Az erdő szerepe a mitológiában és a művészetben (zene, szobrászat, stb.)
  - 9.4 Az erdőesztétika szerepe fokozásának erdészeti lehetőségei
  - 9.5 Tájéftásítás, tájlesztétika
- (dr.Sárvári János)

10. Zárszó**11. Irodalom****12. Jogszabály felsorolás**

Szerkesztők: dr. Király Pál, dr. Balázs István (szerző is)

Lektorok: dr. Oroszi Sándor (szerző is)

Halász Gábor

Barátossy Gábor

Wisnovszky Károly (szerző is)

Szerzők:

dr. Führer Ernő

dr. Sárvári János

dr. Tóth József

dr. Szepesi András

ERTI

ÁESz részéről - Halász Gábor által kijelöltek

(Dudás Péter, Ruttkai László, stb.)

dr. Solymos Rezső

dr. Papp Tivadar

dr. Tóth Sándor

Fritsch Ottó

Vágvölgyi József

Baranyai Katalin

Balsay Antal

Bartha Pál

Bogár István

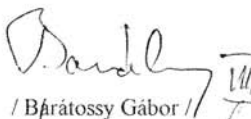
Ősz Előd

dr. Verbay József

B u d a p e s t, 1997. augusztus 19.

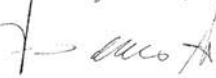
Összeállította: dr. Balázs István

Láttam:

 11/22

/ Barátossy Gábor /

Egyetérttek:

 11/22

/ Dauner Márton /